

УДК 343.211

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.24>

ШЕВЧЕНКО С.І.

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ

PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE: THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

У статті аналізується досвід Республіки Вірменія в частині запобігання та протидії домашньому насильству. Розглядається зміст Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству в сім'ї, захист осіб, які потерпіли від насильства в сім'ї, та відновлення сімейної злагоди», а також аналізуються положення адміністративного та кримінального законодавства цієї держави на предмет регулювання юридичної відповідальності за вчинення актів делінквентної поведінки, пов'язаних із домашнім насильством.

Зазначається, що законодавець Республіки Вірменія виокремлює п'ять форм домашнього насильства: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне та зневага (невиконання вимог щодо забезпечення мінімально необхідних для виживання члену сім'ї умов).

Розкриваються особливості, передбачені законодавством Республіки Вірменія, в частині визначення змісту понять «кривдник» та «особа, яка постраждала від домашнього насильства». Вказується, що чинне законодавство цієї держави передбачає, що особа набуває статусу кривдника або постраждалої від домашнього насильства не з моменту фактичного вчинення відповідного діяння, а з моменту винесення юридичного рішення щодо такого діяння.

Наголошується на тому, що за законодавством Республіки Вірменія домашнє насильство не виокремлюється в якості самостійного складу адміністративного та (або) кримінального правопорушення.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, домашнє насильство, запобігання злочинності, кримінальне правопорушення, протидія деліктам, Республіка Вірменія.

This article analyses the Republic of Armenia's experience in preventing and combating domestic violence. It examines the provisions of the Republic of Armenia's Law «On the Prevention of Domestic Violence, the Protection of Victims of Domestic Violence, and the Restoration of Family Harmony», and analyses the provisions of the country's administrative and criminal legislation concerning the regulation of legal liability for acts of delinquent behaviour associated with domestic violence.

It is noted that the legislature of the Republic of Armenia identifies five forms of domestic violence: physical, psychological, economic, sexual and neglect (failure to meet the requirements for providing a family member with the minimum conditions necessary for survival).

This article examines the provisions set out in the legislation of the Republic of Armenia regarding the definition of the terms 'perpetrator' and 'victim of domestic violence'. The current legislation of this state provides that a person acquires the status of a perpetrator or a victim of domestic violence not from the moment the relevant act is actually committed, but from the moment a legal decision is handed down regarding such an act.

It is emphasised that, under the legislation of the Republic of Armenia, domestic violence is not recognised as a separate administrative and/or criminal offence.

Key words: *administrative offence, domestic violence, crime prevention, criminal offence, combating torts, Republic of Armenia.*

Як відомо, досвід – одна з найважливіших складових у будь-якій справі, проте у більшості випадків його набуття – наслідок складного процесу, що включає у себе серію помилок, невдач та нових спроб. Дане правило охоплює всі сфери суспільного життя, у тому числі і його юридичну площину.

Домашнє насильство – одне з найбільш поширених кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людини. Так, лише у 2022 р. на території України було зареєстровано 1498 випадків вчинення злочину у вигляді домашнього насильства. При цьому у 1341 з них особам вручено повідомлення про підозру. Крім того, у цьому ж році було зареєстровано 140 випадків вчинення кримінального проступку у виді невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (у 120 з них особам вручено повідомлення про підозру) [1].

При цьому слід наголосити, що офіційні статистичні дані не відображають повної картини поширення даних актів деліктної поведінки з ряду причин (високий рівень латентності через «небажання громадян виносити сміття з будинку» (цей стереотип формувався у суспільстві протягом тривалого періоду часу), тимчасова окупація окремих територій України державою-терористом тощо).

Викладене свідчить про нагальну потребу у модернізації вітчизняної системи протидії та запобігання правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. У даному питанні важливо врахувати не тільки власний досвід, але і зарубіжний. Робота в останньому напрямі дозволить, по-перше, уникнути ряду помилок, що були допущені іншими державами в частині протидії та запобігання названому суспільно небезпечному діянню та, по-друге, оперативно віднайти «готові успішні моделі» боротьби із даним явищем, елементи яких можна впровадити на вітчизняному рівні.

Питанню правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству приділяли свою увагу такі вчені, як В. С. Березняк, С. Г. Братель, К. Л. Бугайчук, Р. В. Вереша, А. А. Вознюк, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Г. В. Дідківська, Ю. А. Дорохіна, О. О. Дудоров, О. В. Ковальова, І. В. Козич, О. Г. Колб, О. М. Костенко, М. Г. Кузнєцов, О. Г. Кулик, О. К. Марін, О. О. Панова, В. М. Перевізник, Є. О. Письменський, Т. І. Пономарьова, Г. М. Собко, Н. А. Стасюк Є. Л. Стрельцов, Д. М. Тичина, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О. В. Харитоновна, В. В. Шаблистий, А. Я. Шугало, О. С. Юнін, О. С. Яра та ін.

Не дивлячись на це, на науковому рівні бракує комплексних компаративістських досліджень, присвячених аналізу зарубіжного досвіду регулювання зазначеного вище питання, що лише підкреслює актуальність обраної теми. Через це вбачається доречним продовжити цикл наукових публікацій, присвячених вивченню питання зарубіжного досвіду правового забезпечення запобігання та протидії правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. У цій науковій статті проаналізуємо досвід Республіки Вірменія.

Метою цієї статті є дослідження досвіду Республіки Вірменія в частині запобігання та протидії домашньому насильству.

Розпад СРСР став відправною точкою для самостійного розвитку законодавства (в тому числі й кримінального) країн, що входили до його складу. Понад 30 років пройшло з того моменту, тому, звісно, законодавство кожної з них зазнало суттєвих змін. Деякі з таких держав навіть мають схожі проблеми, що й Україна (окупація частини територій, іноземна й терористична агресія, поширення сепаратистських настроїв тощо) [4, с. 104]. З урахуванням цього аналіз законодавства окремих держав, що раніше входили до складу СРСР, є актуальним та дозволяє порівняти правові здобутки цих країн з вітчизняними у тій чи іншій сфері суспільних відносин [3, с. 420]. Отже, проаналізуємо досвід Республіки Вірменія в частині запобігання та протидії домашньому насильству.

Одним з головних документів, спрямованих на запобігання домашньому насильству в Республіці Вірменія є Закон «Про запобігання насильству в сім'ї, захист осіб, які потерпіли від насильства в сім'ї, та відновлення сімейної злагоди». Відповідно до ст. 2 даного нормативно-правового акта, принципами запобігання домашньому насильству та захисту осіб, які потерпіли від цього діяння, є:

1) пріоритет забезпечення безпеки та захисту осіб, які потерпіли від домашнього насильства;

- 2) підтримка сім'ї як природної та основної комірки суспільства, зміцнення традиційних сімейних цінностей та відновлення злагоди у сім'ї;
 - 3) надання пріоритету інтересам дитини;
 - 4) забезпечення рівності та заборона дискримінації;
 - 5) доступ до правосуддя;
 - 6) конфіденційність інформації про особисте та сімейне життя;
 - 7) взаємодія держави, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства
- [8].

Кожен з перелічених вище принципів прямо або опосередковано закріплений у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». При цьому, в останньому документі перелік засад є більш широким та конкретизованим.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 згаданого вище нормативно-правового акта Республіки Вірменія, домашнє насильство – це фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, а також зневага між членами сім'ї [8].

Таким чином, на відміну від вітчизняного, законодавець Республіки Вірменія виокремлює п'ять форм домашнього насильства. Крім фізичного, сексуального, психологічного та економічного у цій державі також передбачена така форма домашнього насильства, як зневага.

У п. 5 ст. 3 Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству в сім'ї, захист осіб, які потерпіли від насильства в сім'ї, та відновлення сімейної злагоди» зазначається, що зневага – це умисне невиконання одним із батьків або законним представником вимог щодо забезпечення мінімально необхідних для виживання дитини умов (харчування, одяга, житло, медична допомога та послуги, освіта), а також невиконання повнолітніми дітьми вимог щодо забезпечення мінімально необхідних умов для виживання (харчування, одяга, житло, медична допомога та послуги) їх недієздатних батьків, які цього потребують, якщо батьки, законні представники або повнолітні дієздатні діти володіють необхідною інформацією та можливостями, та якщо їм доступні відповідні послуги [8].

На нашу думку, доцільність виокремлення зневаги в якості окремої форми домашнього насильства викликає певні сумніви, адже фактично у багатьох випадках вона дублює ознаки такої форми, як економічне насильство.

Що стосується переліку осіб, на яких поширюється дія Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї», то він є схожим на ті, що закріплені у законодавстві України, проте передбачає трохи вужче коло суб'єктів (п. 1 ч. 1 ст. 4 згаданого нормативно-правового акта).

У законодавстві Республіки Вірменія суттєво відрізняються дефініції понять «особа, яка вчинила домашнє насильство» та «особа, яка постраждала від домашнього насильства». Зокрема, у першому випадку йдеться про фізичну особу, відносно якої у встановленому законом порядку було винесено попередження, прийнято рішення про термінове втручання або захист, тоді як у другому – фізична особа, яка відповідно до попередження, термінового втручання, захисного ордеру або рішення суду, що набрало чинності, постраждала від домашнього насильства.

Отже, на відміну від вітчизняного законодавства, Закон Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї» передбачає, що особа набуває статусу кривдника або постраждалої від домашнього насильства не з моменту фактичного вчинення відповідного діяння, а з моменту винесення юридичного рішення щодо такого діяння. На нашу думку, відповідна зарубіжна практика є доволі дискусійною, адже законодавець має охороняти відповідну групу суспільних відносин на постійній основі [7, с. 17].

За діяння, пов'язані з домашнім насильством, у Республіці Вірменія передбачена адміністративна відповідальність. Зокрема, ст. 47.14. Кодексу Республіки Вірменія про адміністративні правопорушення (далі – КРВпАП) «Розголошення місця знаходження особи, яка постраждала від домашнього насильства та розміщена у притулку» передбачає наступне:

«1. Повідомлення особі, яка не має повноважень на володіння подібною інформацією, про місцезнаходження особи, розміщеної у притулку, передбаченому Законом Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї», особою, яка дізналась про це у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень або обов'язків:

тягне штраф від 200-разового до 400-разового розміру встановленої мінімальної заробітної плати» [9].

Очевидно, що направлення у згаданий вище притулок – один із заходів забезпечення безпеки громадян, що знижує ризики рецидиву актів домашнього насильства [6, с. 115]. Повідомлення ж про місцезнаходження особи, яка постраждала від домашнього насильства, створює загрози для її фізичної недоторканості, честі та гідності, адже потенційно дозволяє кривднику прибути до місця її перебування та продовжити свої протиправні дії.

Нагадаємо, вітчизняний досвід регулювання відповідальності за схожі діяння дещо інший – чинний КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце тимчасового перебування у разі винесення такого припису (ст. 173-8). Відтак, остання норма забезпечує значно ширший перелік гарантій охорони життя та здоров'я, честі та гідності людини, адже терміновий заборонний припис може містити цілий комплекс заходів.

Не дивлячись на це, у КРВпАП існують і інші норми, які також дозволяють ефективно забезпечувати охорону згаданих вище соціальних цінностей від протиправних посягань кривдника. Так, наприклад, у ст. 206.16 КРВпАП «Умисне невиконання рішення про невідкладне втручання або рішення про захист» згаданого вище законодавчого акта зазначається:

«Умисне невиконання особою, яка вчинила насильство у сім'ї, вимог, передбачених пунктом 5 частини 3 статті 7, а також пунктами 6-8 частини 5 статті 8 Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї»:

тягне за собою штраф – від вісімдесятикратного до стократного розміру встановленої мінімальної заробітної плати» [9].

Викладена норма відноситься до числа бланкетних, адже відсилає до положень згаданого вище Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї». Зокрема, йдеться про обмеження для кривдника у вигляді заборони спілкування по телефону, листами або іншими засобами зв'язку з особою, постраждалою від домашнього насильства, а за необхідності і з особами, що перебувають під його або її опікою (п. 5 ч. 3 ст. 7; п. 7 ч. 5 ст. 8 згаданого нормативно-правового акта); заборони відвідування дітей (п. 6 ч. 5 ст. 8 згаданого нормативно-правового акта); зобов'язання кривдника пройти програму реабілітації (п. 8 ч. 5 ст. 8 Закону Республіки Вірменія «Про запобігання насильству у сім'ї, захист осіб, що постраждали від домашнього насильства, та відновлення злагоди у сім'ї») [8].

Без сумніву, перелічені вище акти делінквентної поведінки несуть доволі високий рівень суспільної шкоди, проте, на нашу думку, цей рівень не є нижчим за той, що несуть адміністративні правопорушення, закріплені у ст. 47.14. Кодексу Республіки Вірменія про адміністративні правопорушення. Через це вважаємо, що наявна різниця у санкціях перелічених норм є доволі дискусійною.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що у Республіці Вірменія домашнє насильство не виокремлюється в якості самостійного складу адміністративного правопорушення. Відповідні діяння, залежно від відсутності або наявності додаткових ознак, можуть кваліфікуватися в якості інших актів делінквентної поведінки. Крім того, Кодекс Республіки Вірменія про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за суміжні адміністративні правопорушення – розголошення місця знаходження особи, яка постраждала від домашнього насильства та розміщена у притулку, умисне невиконання рішення про невідкладне втручання або рішення про захист.

Що стосується КК Республіки Вірменія, то у даному законодавчому акті діяння у вигляді домашнього насильства також не виокремлюється законодавцем в якості самостійного складу кримінального правопорушення. Відповідні діяння, залежно від наявності або відсутності додаткових ознак, можуть бути кваліфіковані в якості ознак інших злочинів [5, с. 123]. Крім того, вчинення ряду деліктів близьким родичем визнається в якості кваліфікуючих ознак (наприклад, наступні норми КК Республіки Вірменія: п. 9 ч. 2 ст. 166 «Заподіяння серйозної шкоди здоров'ю», п. 9 ч. 2 ст. 167 «Заподіяння помірної шкоди здоров'ю», п. 6 ч. 2 ст. 171 «Незначна шкода здоров'ю», п. 4 ч. 2 ст. 194 «Психологічний вплив» тощо).

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що підхід Республіки Вірменія в частині законодавчого регулювання питання запобігання та протидії домашньому насильству суттєво відрізняється від вітчизняного, зокрема:

1) діяння у вигляді домашнього насильства не виокремлюються в якості самостійних складів адміністративного або кримінального правопорушення;

2) вчинення акту домашнього насильства в окремих випадках розглядається в якості кваліфікуючих ознак злочинів проти тілесної недоторканості;

3) окремі суміжні акти делінквентної поведінки виокремлюються в якості адміністративних правопорушень (розголошення місця знаходження особи, яка постраждала від домашнього насильства та розміщена у притулку, умисне невиконання рішення про невідкладне втручання або рішення про захист);

4) на законодавчому рівні виокремлюється п'ять форм домашнього насильства: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне та зневага.

Останнє рішення є доволі цікавим (хоча і досить дискусійним) та теоретично може бути спроектовано у вітчизняне законодавство, що створює перспективи для виникнення подальших наукових дискусій з цього питання [2, с. 120].

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз досвіду регулювання юридичної відповідальності за акти делінквентної поведінки, пов'язані з вчиненням домашнього насильства, інших держав, що раніше входили до складу СРСР (держави Балтії, Республіка Молдова тощо).

Список використаної літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=277591 (дата звернення: 05.02.2023).

2. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт. ; ред. А. Є. Фоменко. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.

3. Каторкін Р. А. Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018). Дніпро, 2018. С. 419-422.

4. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: naukovopracticniy zhurnal Respubliki Moldova*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.

5. Шаблістий В. В. Проблеми кримінально-правової охорони суспільних відносин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2010. Випуск 8. С. 122–126.

6. Шевченко С. І. Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності щодо забезпечення публічного порядку : дис...канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 211 с.

7. Юнін О. С. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 15–21.

8. Հնտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության եվ ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին: Հայաստանի Հանրապետության օրենքը՝ ընդունված 2017 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ՀՕ-320-Ն. URL: <https://www.arlis.am/hy/acts/118672> (дата звернення: 05.02.2023).

9. Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք. URL: <https://www.arlis.am/hy/acts/138078> (дата звернення: 05.02.2023).